

CARLES RIBA, EDUCADOR

JOAN TRIADÚ

(Sessió del 20 de setembre de 1993)

La brevetat del temps que ens hem atribuït en la Secció per a aquestes comunicacions no m'ha semblat que fos inadeguada per al tractament d'aquest tema, el qual, a més d'ésser escaient al nostre àmbit per definició, potser no ha rebut fins ara una atenció monogràfica com li fóra deguda; la qual, tanmateix, no serà el fet d'aquestes notes, que no tenen, de cap manera, la pretensió de substituir un treball complet i definitiu.

Carles Riba, a més, va ser educador en el sentit més ampli, però també més profund, del concepte. Ho fou ja com a humanista, és a dir, com a intèrpret dels valors clàssics i actualitzador per al nostre temps d'aquests mateixos valors, tant en les categories estètiques com en les morals i educatives. Aquestes darreres impulsaren sovint la seva tasca, fins i tot aplicades en algun cas a l'educació de la col·lectivitat. Així, per exemple, quan li fou atorgada la Càtedra de Grec creada per la Fundació Bernat Metge, declarà al seu admirat mestre Karl Vossler que no hauria acceptat d'ocupar-la si no s'hagués tractat de la finalitat pràctica de formar col·laboradors per a la obra d'incorporació dels clàssics grecs i llatins al català, i afegia: «La vida m'hi ha dut: i també el patriotisme. En països en formació, com el nostre, tothom ha de treure el màxim rendiment de totes les seves possibilitats. [...] He començat la versió de les *Vides* de Plutarc (que Catalunya necessita molt!): hi tinc feina per a uns quants anys». Riba es refiava, doncs, que aquella llarga i potser ingrata tasca podria contribuir a fer de Catalunya un país «format». Resten desmentides, de passada, les assercions molt posteriors, en el sentit que Riba hagués emprès una feina que no li plaïa i que la dugués fins a la fi només per encàrrec.

Tot deixant a part, de moment, les dedicacions de Riba a l'ensenyament en algunes èpoques de la seva vida, és a dir, quan exercí un mestratge «professoral» més directe, com veurem —i la seva narrativa—, l'educador que en l'esmentat sentit ampli hi havia en el poeta es manifestà en diverses formes i ocasions al llarg de la seva vida, entre les quals hi ha les quatre següents: un article als inicis de la seva obra

crítica, un pròleg a un llibre per a infants, la presentació d'un grup de seminaristes poetes (o a l'inrevés) i el pròleg a una antologia de Goethe per a l'escola.

Amb el títol «De l'humor en el *Tom Sawyer*» i signant «Jordi March», Riba publicà a *La Veu de Catalunya*, el 26 de juliol de 1918, un article de salutació elogiosa a l'aparició de la versió catalana de Josep Carner de la novel·la de Mark Twain. No és pas sense significació el fet que l'article sigui dedicat a Alexandre Galí, de qui, un parell d'anys més tard, deia en una carta, que era per a ell «un dels amics més fidels i més amatents i més delicats que pugui mai tenir en aquest món» (Galí era aleshores secretari del Consell de Pedagogia de la Mancomunitat). Després de fer un seguit de consideracions sobre l'humor de Mark Twain i sobre l'humorisme en general, diu: «vet aquí per què aquest magne llibre, ara entre els catalans magnament traduït, no és ben bé per a criatures ni ben bé per a grans. El llegidor ideal pertanyeria també a un ordre compost; compost d'aquests dos ordres, l'infantil i l'adult: és a dir, el pedagog». Aquesta idea, amb el seu dubte i la seva resolució cap a una síntesi semblant, es reproduïx al pròleg a *Rondalles de Ramon Llull, Mistral i Verdaguer* que Riba va escriure a petició de Joan Sales (editor *de facto* de l'obra, ja que d'ell fou la idea i a cura seva foren la recopilació i l'edició dels textos). Riba s'hi esmerça també a preguntar-se a quin lector va adreçat el llibre, l'infant o l'home gran, i ell mateix hi respon, perquè és ell mateix «autor d'algun d'aquests llibres de destinació ambigua; potser millor cal dir comuna». En plena maduresa de Riba —som a l'any 1949, gairebé trenta anys més tard, doncs, d'aquell treball de joventut— aquest dens pròleg confirma les seves idees anteriors, però aprofundides per l'experiència, tant del mestratge com de la vida. Havia sabut prou bé com havien estat rebudes i quin ressò havien tingut el seu *Perot Marrasquí* i els seus *Sis Joans*, i, sobretot, la interpretació i l'ús que hom els havia donat. Cal tenir en compte, també, que en aquell moment era pràcticament utòpic tot propòsit de reprendre amb normalitat l'edició de llibres en català per als infants. La iniciativa de Joan Sales fou una excepció, potser perquè pogué entrar en la categoria de reedició de clàssics —com s'esdevingué amb obres d'alguns altres autors, com Andersen i Kipling a la mateixa època.

Riba és, tanmateix, molt crític amb una determinada literatura destinada als infants. És propi que associem amb l'infant les rondalles, diu, perquè «hi ha en això» escriu, «un instint pedagògic que sens dubte no erra. Són els sistemes de la preservació a ultrança que van lluny d'osques, presentant a l'infant per al seu delit, els mons d'insulsa fantasia creats per un pretès afany de prolongar-li no sé quina idíl·lica ventura; en realitat per una covardia de mirar cara a cara, ni de gran, la duresa del destí humà; si es vol, la terrible requesta de Déu a les forces de la humanitat caiguda. L'infant s'esbalaïx de no reconèixer-se en aquests paradisos utòpics o, en el millor dels casos, se n'apropia els elements que serveixen els seus autèntics interessos; i la beatitud, la inefable beatitud, va tota a la pedagògica persona gran». Riba, home il·lusionat, amb una il·lusió d'infant gran per les petites

coses que li oferia la vida de tant en tant —l'atenció inesperada d'uns amics, una petita prova d'afecte, un present que és una sorpresa («jo encara posaria les sabates al balcó» deia)—, detestava, com es veu, la beata complaença de servir als infants qui sap quines utopies com si fossin realitats. Per a ell, el tresor de la infantesa cal extreure'l de l'ànima. Als vint-i-cinc anys havia escrit que «tots els minyons a la manera de Tom (Sawyer) desenterren un tresor, un dia o altre: si no dins una casa de por, més segurament en un tombant de llur vida madura. Com una premonició aplicable a ell mateix, aquests mots sembla que sobrevolin de lluny, per al poeta, la referència emotiva a la seva infantesa dels darrers versos, admirables, del poema «Els tres reis d'Orient»:

I tinc, ben enfonyada, però he perdut la clau,
 una turquesa dura, única pel seu blau;
 i un robí, talment una espurna
 de sang divina; i ara que em faig vell,
 mai no me'l miro, roig sobre el desat anell
 que no hi vessi una lenta llàgrima taciturna.

Carles Riba va compondre aquest poema (el primer del seu darrer llibre, *Es-bós de tres oratoris*, 1957) passats els seixanta anys i el va llegir per primera vegada, encara inèdit, a la Festa Poètica de Riells de Montseny, celebrada a l'aire lliure (gairebé la sola cosa *lliure* que hi havia) pel juny de 1955, en la qual havia estat premiat. Una altra, la tercera a esmentar, entre les que podríem anomenar actuacions de Riba com a educador en el sentit més ampli en l'exercici del seu mestratge, la trobem en el curs de la relació que establiren amb ell uns estudiants de capellà del seminari de Vic, que durant alguns anys participaren al Concurs Parroquial de Poesia i Festa Literària del Collsacabra que, des de 1944, se celebrava a Cantonigròs. Riba hi fou premiat l'any 1951 pel recull *Vint sonets* (poemes que, amb sis més, formaren després el llibre *Salvatge cor*) i des d'aquella data fins a la seva mort, assistí a la festa i en presidí el jurat. Feta la coneixença i establerta una relació d'amistat entre mestre i deixebles, vingué que el grup de joves —un veritable goig per a la incipient vellesa de Carles Riba— tingueren la gosadia de preparar la publicació conjunta d'un recull escollit de llurs poemes i, per descomptat, li'n demanaren la presentació. Riba hi accedí, però com havia fet altres vegades, s'adreçà en forma de carta a un d'ells, el poeta Antoni Pous i Argila. Es tracta d'un document excepcional sobre el Riba educador. El text (publicat a les *Obres completes* de Carles Riba, vol. 3r de la 2a edició) hi figura amb la nota següent: «Aquesta carta havia de servir de prefaci a una antologia poètica d'un grup de seminaristes de Vic, que no arribà a veure la llum pública. C. R.». Però, naturalment, circulà en còpies, precedint els poemes. Riba s'hi reconeixia poc o molt entès «en coses de poesia com a art» i suposava que ells consideraven que n'era

molt, ja que havien demanat que els apadrinés; li era lícit de dir-ho perquè considerava que ja no estava en edat d'estufar-s'hi, sinó de commoure-s'hi. Veu com un acte coratjós —i ben bé que ho era— la divulgació d'uns poemes «pels quals tota una jovesa, i només ella, testimonia amb el seu ardor i amb els seus errors. [...] Hauran, així estat en certa manera els mestres de vostès mateixos. Perquè mestre és aquell que ens allibera, tornant-nos a la realitat de nosaltres mateixos i de les coses».

El mateix concepte del mestratge es precisa com a finalitat de l'educació al pròleg de Riba al llibre *Goethe*. «Antologia que la Generalitat dedica a les escoles de Catalunya». Era l'any 1932, centenari de la mort de Goethe. Riba feia aquell any el discurs d'ingrés a l'Institut d'Estudis Catalans, que aleshores («tan pocs per a tanta glòria», digué Riba), en complia vint-i-cinc. Llibre destinat als mestres, és sobretot als educadors que Riba s'adreça en presentar-los Goethe, i en fa una descripció en la qual, en alguns aspectes, s'hi podria veure com una mena de projecció virtual d'ell mateix, d'aquell Riba que, en un moment històric desbordant d'esperances per als homes com ell, aconseguia tot just d'arribar al reconeixement que li era degut: com a poeta, com a crític i fins i tot, implícitament, com l'intel·lectual més complet del seu temps. Ningú més, doncs, podia donar com ell una iniciació a Goethe adreçada als adolescents i als mestres que els dirigien, tan lúcida com apassionadament sentida. Però com hem vist que digué vint anys més tard als seminaristes, en tot un altre context històric, avisa que «un jove no ha de proposar-se ésser, ni viure ni escriure igual que Goethe ni que ningú» i afegeix que Goethe, que prodigà als homes amor i saviesa, «els ensenyava a ésser lliures».

Riba a l'ensenyament

Quan l'any 1925 fou atribuïda a Riba la susdita càtedra a la Fundació Bernat Metge, per voluntat de Francesc Cambó, la funció del mestre és objecte de les seves reflexions: «Seré simultàniament el mestre de mi mateix i dels altres, perquè la indigència cultural del nostre país exigeix que cadascú faci als altres part dels seus guanys, que ensenyi allò que ell mateix aprèn. Això comporta un entusiasme, però al mateix temps ha de comportar una cautela, sense les quals un mestratge és ineficaç». A continuació —extrec aquests textos de Jaume Medina, *Carles Riba (1893-1959)*, 1r vol.—, assenyala que hi ha un conjunt de qualitats humanes de la mena que calen a la vida moral i fins i tot a la política que també són indispensables per a l'ensenyament: en primer lloc, la ironia «en el més pur sentit socràtic», i afegeix amb més precisió encara: «En la pràctica de l'ensenyament, aquesta ironia es tradueix en un somriure que eixamora l'aridesa de la ciència, en una indulgència que atansa realment el mestre al deixeble, i en una valoració del bon sentit per sobre els coneixements en ells mateixos». En dues «cartes memòria», de

les quals hi ha còpies mecanografiades que, almenys parcialment, reproduïxen en nota C.-J. Guardiola, per a la correspondència ribiana, i J. Medina, per a la biografia, Riba s'adreçava a Cambó i li exposava el seu projecte educatiu i didàctic d'organització de la càtedra, a la primera memòria, i feia un balanç de resultats d'un any i mig de càtedra, a la segona. Totes dues memòries són de dotze fulls. A part de l'interès vocacional i les seves aptituds per a l'ensenyament, Riba s'aplicà a la tasca que li era oferta perquè li proporcionava una feina fixa, moderadament remunerada i alhora compatible amb la seva dedicació a la literatura i, fins i tot, complementària d'ella.

Amb aquest context de prestigi i d'eficàcia degué venir de pla el seu nomenament de professor a la Universitat de Barcelona. Primer de professor auxiliar temporal de la Facultat de Filosofia i Lletres, adscrit a l'ensenyament de llengua i literatura gregues. Això era durant la dictadura, fins que al cap de cinc anys, ja a l'època de la Universitat Autònoma, rebé el nomenament de professor encarregat de curs per a la disciplina de llengua grega i, prop d'un any més tard, el de professor agregat temporal per cinc anys; al cap de poc, però, les noves autoritats sorgides després dels fets d'octubre del 1934 el suspelien de les seves funcions, en les quals sembla que, de fet, continuà. Ja començada la guerra, per l'agost del 1936, era nomenat director del Seminari de Filologia Grega. Finalment, una Ordre ministerial del 28 de gener de 1939 disposava la seva expulsió de la Universitat. Hem de creure que sense aquella interrupció de la legalitat, Carles Riba hauria continuat a la Universitat de Barcelona fins a la jubilació, però no hi pogué tornar mai més.

Ben abans, la Mancomunitat havia donat a Carles Riba algunes responsabilitats en l'ensenyament —a l'Escola de Bibliotecàries i a les escoles d'estiu— i altres que s'hi relacionaven —als *Quaderns d'Estudi* i a la «Biblioteca Minerva». A l'Escola Superior de Bibliotecàries, Riba fou nomenat professor de la càtedra d'Història de la Literatura, per tres anys i en classes alternes; però el 1920 obtingué la càtedra per oposició. Com a les classes de la càtedra de la F. Bernat Metge, Carles Riba deixà una empremta profunda i duradora prop de l'alumnat. A l'Escola de Bibliotecàries es pot dir encara més que no tenia alumnes sinó deixebles. A tots dos llocs, per l'índole de la funció que hi tenia com a professor, gaudia de més llibertat expositiva, de diàleg i de programació que a l'àmbit universitari. Resten testimonis escrits de la veritable veneració amb què eren rebudes les seves lliçons, acabades també amb el desenllaç de la guerra, però esdevingudes mítiques.

A causa de la repressió de la dictadura contra la cultura catalana, Riba fou destituït del seu càrrec, com tot d'altres professors de la Mancomunitat, i no pogué reprendre les classes a la dita Escola de Bibliotecàries fins a l'any 1930. Un any després de ser destituïts, un grup de professors crearen l'Ateneu Polytechnicum. Sobre això, al peu d'una carta memorable a Karl Vossler, Riba escrivia: «Gràcies a l'ajuda de bons patriotes, anem nosaltres, per la nostra banda, refent les

escoles arruïnades: un esforç enorme i apassionant». Des de 1924, Riba donà cursos on s'escaigué que li'n demanaven; així doncs, en va donar sempre que fou possible, des del 1915, a l'Escola d'Estiu de la Mancomunitat i a l'anomenada Extensió de l'Escola d'Estiu, en cursos de vespre. Aquesta activitat durà fins al 1936, i també fou interrompuda per la guerra. Els continguts dels cursos variaven: «Vint lliçons sobre estilística catalana»; «Curs superior de català» (donat conjuntament amb Pompeu Fabra); «Literatura grega i llatina»; «Literatura catalana moderna»; «Literatura antiga i moderna»; «Introducció a la lectura dels clàssics grecs», i «Alguns capdavanters de la literatura moderna».

Com a activitats i actuacions de Carles Riba relacionades amb l'educació hi ha la seva col·laboració en dues iniciatives de la Mancomunitat, entre 1915, doncs, i 1924: els *Quaderns d'Estudi* i la «Biblioteca Minerva». Segons Jaume Medina, en la seva biografia de Riba i per cartes de Riba transcrits per Carles-Jordi Guardiola a *Cartes de Carles Riba I: 1910-1938*, Riba ja era el 1915 secretari de redacció dels *Quaderns d'Estudi* i, de fet, en portava la direcció. Era una publicació periòdica, en principi mensual, d'unes vuitanta pàgines, més algunes pàgines de publicitat i alguna il·lustració, editada pel Consell de Pedagogia (de primer, pel Consell d'Investigació Pedagògica) de la Diputació de Barcelona sota els auspicis de la Mancomunitat de Catalunya, en la coberta de la qual constava la destinació que tenia: «Revista especialment dedicada a mestres i professors». Riba s'ocupà a fons de la revista, des d'escriure-hi articles sobre personatges i temes diversos, signant amb les seves inicials fins a demanar col·laboracions, així com deixar enllestit i a punt de sortir cada número. De les seves nombroses col·laboracions, n'hi ha una de singular i especialment rellevant per a la història de la pedagogia. Es tracta dels resums de les conferències del Curs Internacional Montessori, donades a Barcelona per la Dra. Maria Montessori, signats per Carles Riba i que constitueixen un document valuós, probablement únic, entre els de la seva mena. Riba aconseguí de reflectir l'essencial, de manera coherent i de bon llegir de les trenta-vuit «lliçons teòriques» del curs, la publicació de les quals ocupà una trentena de pàgines dels dos números dels *Quaderns* en què aparegué (maig i juny de 1916). Encara avui té un gran interès observar la cura amb què el jove humanista (d'encara no vint-i-tres anys) va transcriure l'exposició «en directe» d'una complexa teoria pedagògica basada en una determinada concepció antropològica de l'educació infantil, l'anomenat «mètode Montessori», adoptat per diverses escoles catalanes —és a dir, innovadores— del seu temps i que ha deixat senyal en diversos aspectes, actualitzat, fins al nostre temps.

Sota els mateixos auspicis dels *Quaderns d'Estudi* i amb l'objectiu de fornir material als mestres, aparegué l'any 1916 la «Biblioteca Minerva» «de coneixements indispensables». Riba en fou el coordinador —de fet, com sempre, en portava la responsabilitat directiva—, el corrector i l'autor de diversos volums, entre ells unes *Nocions de literatura llatina* (al qual acompanyà, més tard, el *Resum de li-*

teratura grega que aparegué a la «Col·lecció Popular Barcino»). Riba concreta en una bella carta a la poetessa mallorquina Maria Antònia Salvà (17-12-1917) algun aspecte dels propòsits de la iniciativa: «D'aquests volums se'n fa un tiratge curtíssim. Constitueixen un simple assaig *privat*, per a les escoles diguem-ne oficials de la Mancomunitat. Us diria que és una còpia que es fa a la impremta per comoditat dels infants [...]». En realitat, doncs, la funció d'aquells modestíssims, però eficaços volums, era facilitar la tasca dels mestres. Riba precisa que li han estat encomanades la tria i publicació dels volums, com el que demana de poder fer amb versos de M. A. Salvà, a continuació dels autors ja publicats, entre els quals anomena Pijoan, Maragall, Ruyra i Emili Vilanova. El *Llibre de poesia de Maria Antònia Salvà. Per servir de lectura a les escoles de Catalunya* aparegué l'any següent.

Resta, finalment, la narrativa per a infants: *Les aventures d'en Perot Marrasquí* i *Sis Joans*, i per a joves: *L'ingenu amor*. Hi ha, encara, alguns contes, reunits per primera vegada amb tota la narrativa ribiana al volum cinquè de l'edició esmentada de les *Obres completes*. En aquest volum hi ha un extens estudi preliminar d'Enric Sullà sobre les narracions de Carles Riba, del qual, als efectes d'aquesta comunicació, cal assenyalar aquesta consideració: que una circumstància «que va afavorir que Riba escrivís literatura infantil» fou «la funció de suplència d'una escola catalana que ensenyés la pròpia llengua i tradicions». Sullà enumera, a continuació, seguint un treball de Teresa Rovira, els signes dels temps que ho propiciaven, coincidents alguns amb la trajectòria del Riba jove i del Carles Riba educador que he intentat esbossar breument.